

The Function of Textiles in the Intangible Cultural Heritage of Gilan Province; Case Study of Mourning and Feast Rituals

Nahid Shahidi¹, Ashkan Rahmani², Sasan Samanian³, Seyed Ali Akbar Seyyedi⁴

Received: May.14, 2020; Accepted: Aug. 28, 2020

Abstract

The customs and rituals of the people of Gilan province are part of their intangible identity and heritage, which are studied in this article in two areas of mourning and feasts. Textiles can always have different uses in these rituals, and the study of textiles in the rituals of the province determines their function. 1480 works have been nationally registered in the list of intangible cultural heritage, of which 55 works belong to Gilan province. Seven of the recorded rituals in which textiles are used have been studied as the statistical population of the study. Three of them are in the field of mourning rituals and four are in the field of feasting rituals. This article seeks to answer how textiles are used in mourning and feasting rituals registered in the list of intangible cultural heritage of Gilan province. To achieve this goal, first the type of textiles, color, function, purpose and method of using textiles as research variables are determined, then the variables in the statistical population are studied by library and field researches. The present article is descriptive-analytical. The results show that textiles are used in mourning rituals as means to grant wishes as well as cover. Textiles are also used in various forms in feasts as means for ritual begging, distinction, cover, reminder, offer, giving information, prevention of malice, reaching goals, gift, decoration, storage as well as reward.

Keywords: feasting ritual, Gilan, intangible cultural heritage, mourning ritual, textiles

1. M. A. in Art Research, School of Art & Architecture, Shiraz University, Shiraz, Iran

✉ nahidshahidi1@gmail.com

2. Assistant Professor of Art, School of Art & Architecture, Shiraz University, Shiraz, Iran (Corresponding Author)

✉ rahmani.ashkan@shirazu.ac.ir

3. Assistant Professor of Art, School of Art & Architecture, Shiraz University, Shiraz, Iran

✉ samanian_sa@yahoo.com

4. Assistant Professor of Art, School of Art & Architecture, Shiraz University, Shiraz, Iran

✉ seyyedi@shirazu.ac.ir

INTRODUCTION

The ancient customs and rituals of Gilan province stand out. These can be seen or heard abundantly in the corners of this green land told from the hearts of story tellers, in the collective activities of the people of flatlands during their summer migrations to the mountains, in New Year's shows held all over this land, in the happy traditions of their weddings, in their prayers to get their wishes granted and in sad ceremonies that display the sorrow of their hearts. These customs and rituals are referred to as the intangible cultural heritage of each region. Intangible cultural heritage has many forms. According to the definition of the Intangible Cultural Heritage Convention, the realm of intangible heritage consists of five main sections; expression and oral traditions, performing arts, collective activities, rituals and celebrations, traditional knowledge and practices related to nature and the universe and handicraft-related traditions. This heritage reveals cultural commonalities in different societies and can create a sense of solidarity among them. At the same time, it makes that every society shows its culture and style and prevents cultural unification in the world.

Intangible cultural heritage has been less fortunate than tangible cultural heritage in the world. In the last two decades, the intangible cultural heritage of the world has received more attention in UNESCO.

The intangible cultural heritage of Iran is a monument of thousands of years of traditions; up to 2018, the number of registered national intangible traditions is 1480 as well as 13 at the global level. Out of the 1066 tangible and intangible registered works at the national level in Gilan province only 55 are intangible.

Textiles are one of the important branches of handicrafts and Gilan province has a superior position among the Iranian provinces in this field. The textiles that are produced in this province and are used in mourning and feasting rituals are generally of two types: the first type is woven by hand on a fabric loom and consists of weaving yarn; however, nowadays these textiles are produced in factories. The second is knitted with hooks and strings. In this article both types are covered. Textiles have always been used in rituals and ceremonies regarding different periods of human life, from birth to death, and also in their social, economic and religious life. Gilan province has a rich culture containing various customs and traditions among its people. They have an ancient history in the use of textiles.

Recognizing the function of textiles in the intangible heritage of this province not only helps in understanding the customs of this society, but is also the first step in identifying textiles as a cultural object with a historical identity. This research specifically seeks to answer the following question: "What is the function of textiles in mourning and feasting rituals registered in the list of intangible cultural heritage of Gilan province?"

PURPOSE

The purpose of this study is to identify the function of textiles in mourning and feasting rituals registered in the list of intangible cultural heritage of Gilan province.

METHODOLOGY

This research is of qualitative type in terms of approach, and practical in terms of purpose. In essence and research progress, it is descriptive-analytical. The descriptive part of the research includes the study of textiles in the rituals of Gilan province and the analytical part deals with the function of these textiles based on the research variables. The data collection method in this article is a combination of library and field research and the data collection tool in the field method is interview. In order to obtain historical information, theoretical foundations, and information about rituals, beliefs, myths and similar cases library studies, text reading and note-taking were used. As a field research, interviews with the elderly in Gilan province were conducted and visits to General Directorate of Cultural Heritage, Tourism and Handicrafts of Gilan Province were done. The method of data analysis in this study is qualitative. According to the annual statistical report of the Ministry of Cultural Heritage, Tourism and Handicrafts, the total number of works registered on the list of intangible heritage at the national level has been 1480, of which 55 works are from Gilan province. The statistical population of this research is the same 55 intangible cultural heritage works of Gilan province. The sample size is seven works in which textiles are used (mourning and feasting rituals).

RESULT

In the ritual of *Minbere pirhan duodon* (wearing a shirt), *Alam vachini* and *Aghadar*, which are among mourning rituals, the use of textiles is observed. Different types of textiles are used. The reason could be related to the functions; these textiles are mostly used for fulfilling wishes and vows, and healing of the sick, in which covering and tying plays an essential role.

The time of mourning rituals is Muharram month, especially the days of Tasua and Ashura, which are considered mourning days by Shiites, so the common colors used this month are black, green and red. In the mourning rituals of Gilan province, green cloth is used for wish granting. The green cloth symbolizes the link between the natives of Gilan and the holy Imams; they believe that these cloths convey people's prayers to *Ahle Beit* and they also ask God for forgiveness and healing for them. In addition to the color green, black fabrics are used in the minaret ritual of the *Minbere pirhan duodon* and black and red fabrics in *Alam vachini* ritual. They use cloth as symbolic objects to perform their religious rites and they sit in mourning for Muharram and the days of mourning by performing a ritual ceremony.

Iranian Cultural Research

Abstract

Since the number of feasting rituals in Gilan province is more than mourning rituals, textiles used are more varied in terms of form and decoration, as well as their defined functions. In these rituals, various types of textiles woven in weaving machine such as scarves, shawls, tents and various pieces of fabric are used, as well as textiles woven by hooks such as socks, bracelets, bags. In festive rituals, the colors used in textiles are not an important feature in its selection, and a variety of colors can be seen in such rituals. However, dominant colors are white, red and green as well as *haftrang* (textiles with seven colors). In general, the most common uses of textiles in feasting rituals in Gilan province are as gifts, distinctions, news, rewards and to achieve allegorical desires or goals.

Using textiles as offerings and gifts is one of the important applications of textiles in festive rituals, especially in Gilani marriage culture. In the rituals of *dastband tir-o bad*, *pishkesh no aroosan*, *gishe yavar*, *gishe bijar*, textiles are used as offerings and gifts. The use of textiles such as scarves, shawls, handkerchiefs, waistband, socks, fabrics as offerings and gifts is testimony to the high importance of textiles in giving gifts in this province. A similar culture can be mentioned in traditional marriage-related ceremonies in western Turkey (Western Anatolia) or in Iran among the tribes and nomads of the Shabsavan in northwest of Iran and the Qashqai tribes in the south. In various marriage-related rituals, the various gifts exchanged between the families of the bride and groom are types of textiles, most of which are given to the bride.

Achieving goals is of secondary importance in festive rituals. Textiles are used in all of them. All of these are related to the fulfillment of people's wishes. Distinction, storage, information, decoration, covering, remembrance, ritual begging are other functions of textiles in festive rituals that are relatively important. In some cases, textiles have a symbolic role. This role is to use them for news or to remind something or as a sign to distinguish two things. Sometimes, through the use of textiles, news is announced by performing a ritual ceremony.

CONCLUSION

The concept of heritage is integrated with identity. A nation's culture constitutes of all its habits, rituals and art. The identity of individuals and society is shaped by tangible and intangible culture. The customs and rituals of a community are part of their intangible heritage. Rituals of any geography have been passed down from the past to the present. Humans play an important role in the formation of cultural heritage, and according to the recommendations of the United Nations, these works are divided into tangible and intangible groups. These rituals can be divided into two areas: mourning and feasting.

Ritual objects are tools, objects and artifacts related to the rituals in which they are used. Textiles are a type of ritual object that can be seen in many forms in many

mourning and feasting rituals. Gilan province is rich in customs and in general intangible heritage. In many of these customs, textiles are seen with different roles. Textiles play an important role in the social, religious and cultural life of people in many human societies. They are essential tools in all stages of life, from birth and marriage to death. Since textiles are valuable gifts in important ceremonies, memorials for future generations and means of performing religious ceremonies, they have always had a special place in human life. In any society, according to its culture, history and religion, textiles can have a different function in performing mourning and feasting ceremonies.

Iranian Cultural Research

Abstract

BIBLIOGRAPHY

- Ahmadi, A. (2018). Gilān va gilānihā az negā-e safarnām-e-nevisān-e oruppayi-e dore-ye qājār [Gilan and the Gilanis from the point of view of European travel writers of the Qajar period]. *Našriye-ye Tarix Andīš*, 1(2), 132-147.
- Ahmed, A. (2003). *Discovering Islam: Making sense of Muslim history and society*. London: Routledge.
- Babayi, S., Afrashteh, S. & Momenihervi, E. (2019). Naqš-e marāsemāt va āyinhā-ye sonnati dar tarrahi-ye pušāk-e mardom-e Gilān va bāzāfarini-ye in noqūš dar tarrahi-ye lebās-e mo'āser [The role of traditional ceremonies and rituals in the clothing design of the people of Gilan and the re-creation of these designs in the design of contemporary clothing]. National Conference on Textile Engineering, Islamic Azad University, Ghaemshahr, Iran.
- Baqeri, H. (July 6. 2019). Personal interview.
- Bayat Fard, F., Lajevardi, F. (2016). The ontological change in human existence through passage rites. *Journal of Religious Studies*, 10(1), 21-35.
- Beigi, H. (2019). The role of ritual tourism in preserving Hossein's mourning culture; case study of Masouleh town. *Journal of Iranian Cultural Research*, 12(2), 101-131. doi: 10.22035/jicr.2019.2032.2587
- Beyhaqi, H. (1986). The popular culture of Iran. Mašhad, Irān: Āstān-e Qods.
- Boshra, M. Taheri, T. (2008). Jašnā va āyinhā-ye mardom-e Gilān (Be joz āyinhā-ye noruz) [The feasts and rituals of Gilaks people (Except for Nowruz rituals)]. Rašt, Irān: Farhang-e Ilā.
- Erbani, E. (1995). Ketāb-e Gilān [Gilan Book]. Tehrān, Irān: Iranian Researcher's Group.
- Hasanzadeh, A (1999). Jelvehā-ye āyini-ye pušāk dar nazd-e mardom-e Gilān [Ritual effects of clothing in the eyes of the people of Gilan]. Ketāb-e Māh-e Honar, 17, 28-29.
- Hasanzadeh, A (2000). *Nowruz va bāzzayi-ye sāxthā-ye āyini-ye kohan (āyinhā na jašnā-ye kohan dar Irān-e emruz, neveste-ye Mahmud ruhalamini)* [Nowruz and the regeneration of ancient ritual structures]. Ketāb-e Māh-e Honar, 29&30, 28-32.
- Mohammadiyeganeh, B., Ahadnezhdroshani, M., Ebrahimzadeh, M., & Cheraqi, M (2013). Analysis of factors affecting tourism development in areas of religious festivals, Case study: Shah Shahidan Rudbar village, Alam Vachini ceremony. *Journal of Motāle'āt-e Modiriyat-e Gardešgari*, 23, 51-69.
- Mohseni, F. (2016). Namādpardāzi dar afsāne-ye xatun čāhārsānbe suri dar Gilān [Symbolism in the legend of the Syrian Wednesday woman in Gilan]. *Journal of Culture and Culture and Folk Literature*, 10, 191-206.
- Moin. M. (2002). Farhang-e Mo'in [Moin encyclopedic dictionary]. Tehrān, Iran: University of Tehran.

- Motaqed, S. (1990). *Pārčehe maksšufe az tābute boronzi-ye kitin hutrān dar arjān-e Behbehān* [Discovered cloth from the bronze coffin of Chitin Hotran in Arjan, Behbahan]. *Journal of Asar*, 17, 64-147.
- Navaeian, M. (2009). *Tirma-e sizda (jašn-e Tirgān) dar Šomāl-e kešvar* [Month of Tir (Tirgan Celebration) in the north of the country]. Tehrān. Iran: Badraque-ye Jāvidān.
- Payandeh, M (1998). *Āyinhā va bāvardāsthā-ye Gil-o Deylam* [Rituals and beliefs of Gil and Deylam]. Tehrān, Irān: Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Poorahmad jaktaji, M. (2006). *Farhang-e āmiāne-ye ziaratgāhhā-ye Gilān* [Folk culture of Gilan shrines]. Rašt, Irān: Farhang-e Ilīā.
- Rabiee, A (2014). *Košti-ye gilemardi, varzeš kohan dar gilān* [Gile Mardi wrestling, an ancient sport in Gilan]. *Journal of Iranian Culture*, 36, 79-104.
- Salehiamiri, S. & Samimi, N. (2007). *Āyinhā-ye noruzi va hambastegi-ye melli* [Nowruz rituals and national solidarity]. *Journal of Iranian Culture*, 11, 3-19.
- Tamimdari, A (2011). *Farhang-e Āmme* [Popular Culture]. Tehrān, Irān: Našr-e Mehkāme.

Iranian Cultural Research

Abstract

کارکرد منسوجات در میراث فرهنگی ناملموس استان گیلان؛ مورد مطالعه، آئین‌های سوگواری و بزم^۱

ناهید شهیدی^۲، اشکان رحمانی^{۳*}، ساسان سامانیان^۴، سیدعلی اکبر سیدی^۵

دریافت: ۱۳۹۹/۰۲/۲۵؛ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۶/۰۷

چکیده

آداب و آئین‌های مردم استان گیلان، جزئی از هویت و میراث ناملموس آنها می‌باشد که در این مقاله می‌توان آنها را در دو حوزه سوگواری و بزم بررسی کرد. منسوجات همواره می‌تواند کاربردهای متفاوتی در این آئین‌ها داشته باشد که مطالعه منسوجات در آئین‌های استان کارکرد آن را مشخص می‌نماید. تعداد ۱۴۸۰ اثر در فهرست میراث فرهنگی ناملموس ثبت ملی شده است که تعداد ۵۵ اثر از آن مربوط به استان گیلان است. هفت مورد از آئین‌های ثبت شده، که منسوجات در آنها کاربرد دارد، به‌عنوان جامعه آماری پژوهش، مورد مطالعه قرار گرفته است. سه مورد از آنها در حوزه آئین‌های سوگواری و چهار مورد در حوزه آئین‌های بزم می‌باشد. این مقاله در پی پاسخ به چگونگی کارکرد منسوجات در آئین‌های سوگواری و بزم ثبت شده در فهرست میراث فرهنگی ناملموس استان گیلان می‌باشد. برای رسیدن به این هدف، ابتدا نوع منسوجات، رنگ، کاربرد، هدف و نحوه استفاده از منسوجات به‌عنوان متغیرهای پژوهش تعیین شده، سپس به روش کتابخانه‌ای و میدانی متغیرها در جامعه آماری بررسی شده است. پژوهش حاضر از نوع توصیفی تحلیلی می‌باشد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که منسوجات در آئین‌های سوگواری برای حاجت گرفتن و به‌عنوان پوشش، استفاده می‌شود. همچنین از منسوجات در آئین‌های بزم به شکل‌های مختلف استفاده می‌شود: برای گدایی آئینی، وجه تمایز، پوشش، یادآوری، پیشکش، خبررسانی، مانع بدخواهی، به‌مراد رسیدن، هدیه، تزئین، محل نگهداری چیزی و همچنین به‌عنوان پاداش.

کلیدواژه‌ها: منسوجات، میراث فرهنگی ناملموس، گیلان، آئین سوگواری، آئین بزم

۱. این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول می‌باشد.

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد پژوهش هنر، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران
nahidshahidi1@gmail.com ✉

۳. استادیار هنر، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران (نویسنده مسئول).
rahmani.ashkan@shirazu.ac.ir ✉

۴. استادیار هنر، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران
samanian_sa@yahoo.com ✉

۵. استادیار هنر، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران
seyedi@shirazu.ac.ir ✉

۱. مقدمه

آداب و رسوم و آئین‌های کهن استان گیلان در گوشه‌وکنار این دیار سرسبز، از دل حکایات نقل‌گویان، در فعالیت‌های جمعی مردم جلگه‌نشین، به هنگام کوچ‌های تابستانه آنها به سمت کوهستان‌ها، در آداب نمایشی که در هر جای این خطه برای شروع سالی نو برگزار می‌شود، در سنت‌هایی که برای نمایان کردن شادی خود به هنگام اجرای آئین ازدواج برقرار بوده، در رویه‌ای که برای ارتباط و درخواست کمک از دنیای غیرمادی برای رفع حاجات خود داشتند، در رسومی که برای نشان دادن سوگ دل‌هایشان در آئین‌های سوگواری و عزاداری به پا می‌داشتند، قابل توجه فراوان است. از این آداب و رسوم و آئین‌ها، به‌عنوان میراث فرهنگی ناملموس هر منطقه یاد می‌شود. میراث فرهنگی ناملموس اشکال بسیار زیادی دارد. بر اساس تعاریف کنواسیون میراث فرهنگی ناملموس، قلمرو میراث ناملموس شامل پنج بخش اصلی بیان و سنت‌های شفاهی، هنرهای نمایشی، فعالیت‌های جمعی، آئین‌ها و جشن‌ها، دانش سنتی و اعمال مرتبط با طبیعت و کیهان و سنت‌های مرتبط با صنایع دستی اصلی می‌شود. این میراث در جوامع مختلف، اشتراکات فرهنگی را نمایان کرده و می‌تواند حس همبستگی را میان آنها ایجاد کند. همچنین در عین حال باعث می‌شود هر جامعه‌ای فرهنگ و سبک خود را به نمایش بگذارد و مانع یکسان‌سازی فرهنگی در دنیا شود.

میراث فرهنگی ناملموس نسبت به میراث فرهنگی ملموس در دنیا با اقبال کمتری مواجه بوده است. در دو دهه اخیر نسبت به میراث فرهنگی ناملموس در سطح دنیا بالطبع در سازمان یونسکو بیش‌ازپیش توجه شده است. میراث فرهنگی ناملموس ایران، یادمانی از هزاران سال پیش است و تعداد این آثار تا پایان سال ۱۳۹۶ در فهرست میراث ناملموس در سطح ملی ۱۴۸۰ و در سطح جهانی ۱۳ مورد است. در این میان استان گیلان نیز با تمدنی کهن از ۱۰۶۶ اثری که در فهرست آثار ملی ثبت کرده (ملموس و ناملموس)، ۵۵ مورد مربوط به آثار ناملموس می‌باشد.

منسوجات از شاخه‌های مهم رشته صنایع دستی است که استان گیلان جایگاه برتری در بین استان‌های کشور در این زمینه دارد. منسوجاتی که در این استان تولید شده و در آئین‌های سوگواری و بزم کاربرد دارند به‌طور کلی دو نوع است: یک نوع از آن منسوجات بر روی

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۱۶۶

دوره ۱۳، شماره ۳

پاییز ۱۳۹۹

پیاپی ۵۱

دستگاه پارچه به صورت دستی بافته شده و از درهم بافتن تار و پود تشکیل می‌شود. در آئین‌های مورد بررسی، امروزه بیشتر از تولیدات کارخانه‌ای، مانند انواع پارچه‌ها، استفاده می‌شود. نوع دیگر آن بافتنی با قلاب و میل است که در آن توده الیاف با هم درگیر می‌شوند. منظور از منسوجات در این مقاله، هر دو نوع می‌باشد. منسوجات همواره در آئین‌ها و مراسم‌های دوران مختلف زندگی انسان‌ها، از تولد تا مرگ، و در زندگی اجتماعی و اقتصادی و مذهبی آنها کاربرد دارد. استان گیلان با فرهنگ غنی و دارای آداب و سنن متنوع در نزد هر قوم سابقه‌ای کهن در استفاده از منسوجات نیز برخوردار است. شناخت جایگاه منسوجات در میراث ناملموس این استان، افزون بر اینکه به شناخت آداب و رسوم جامعه منجر می‌شود، اولین قدم برای شناخت منسوجات به عنوان یک شیء فرهنگی با هویتی تاریخی، نیز هست. این مقاله به طور مشخص در پی پاسخ به این پرسش است که کارکرد منسوجات در آئین‌های سوگواری و بزم ثبت شده در فهرست میراث فرهنگی ناملموس استان گیلان چگونه است؟

۲. پیشینه تحقیق

در رابطه با آئین‌های استان گیلان در گذشته پژوهش‌هایی صورت گرفته که تعدادی از آنها به صورت خلاصه ذکر می‌شود. در این پژوهش‌ها فقط انواع آئین‌های استان گیلان مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است و درخصوص کارکرد منسوجات مطالعه‌ای انجام نشده است. محمد بشرا و طاهر طاهری (۱۳۸۷) در کتاب باورهای عامیانه مردم گیلان برای دستیابی به توسعه فرهنگی، و جلوگیری از نابودی هویت ملی، به جمع‌آوری و ثبت فرهنگ عوام در استان گیلان پرداخته‌اند. برای این کار گزیده‌ای از باورها را درباره موضوع‌های مختلف آورده‌اند.

همچنین محمد بشرا و طاهر طاهری در کتاب آئین‌های گذر در گیلان: مراسم تولد تا مرگ (۱۳۸۹) آداب و رسوم و آئین‌های سنتی استان گیلان در ارتباط با مراسم تولد تا مرگ را بررسی نموده است. بخش وسیعی از این کتاب نتیجه پژوهش‌های میدانی گردآورندگان این کتاب از طریق مشاهده مشارکتی و غیرمشارکتی، مصاحبه‌های هدایت‌شونده و آزاد، و قسمتی هم حاصل کار تحقیقی بر متن‌های دیگران است.

هادی غلامدوست (۱۳۹۵) در کتاب خود با عنوان افسانه‌های گیلان، افسانه‌های این ناحیه را با مضمون‌های خیر و شر، مرگ و زندگی، ماجراهای کچل، قصه‌های طنز و هجوآمیز، سحر و جادو، جن و پری، حماسی، دینی و اخلاقی، افسانه‌های کودکان و روایت‌های گوناگون از فقر را مورد مطالعه قرار داده است. نگارنده با زندگی میان مردم شهر و روستاهای گیلان، توانسته افسانه‌های این مجموعه را فراهم کند.

محمود پاینده لنگرودی (۱۳۷۷) در کتاب آئین‌ها و باورداشت‌های گیل و دیلم آئین‌ها و باورهای عامیانه مردم استان گیلان را در دو بخش جداگانه گرد آورده است. برخی آئین‌ها و باورهای آورده شده در کتاب عبارت‌اند از: عقد و عروسی، خاک‌سپاری، حمام رفتن، مهمانی، و آئین نوروز. صفحات آغازین کتاب، به راهنمای آوانگاری و صفحات پایانی به واژه‌نامه گیلکی، فهرست نام‌ها و آبادی‌ها اختصاص دارد.

در مقاله‌ای از علیرضا حسن‌زاده (۱۳۷۸) با عنوان «جلوه‌های آئینی پوشاک در نزد مردم گیلان»، از طریق پژوهش‌های میدانی که بین سال‌های ۱۳۶۹ تا ۱۳۷۸ انجام داده، و از بین انواع منسوجات، تنها پوشاک را در گزیده‌ای از آئین‌های گیلان مطالعه کرده است.

علی اکبر ملایی و صغری فلاحتی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «چگونگی بازتاب منسوجات در سروده‌های شاعران عرب عصر جاهلی و دیوان منوچهری دامغانی» بازتاب منسوجات در سروده‌های مشهور منسوب به اعراب عصر جاهلی و همچنین مقایسه رویکرد آن با اثر منوچهری دامغانی را بررسی نموده است. این تحقیق به تفکیک ابتدا به منسوجات و پوشاک مورد استفاده در عربستان به استناد کتب تاریخی پرداخته و سپس کاربرد آن را در ادبیات منطقه عربستان بررسی کرده است و با منسوجات مشابه در اثر دامغانی مقایسه نموده است. در نهایت تأثیر کاربرد هر کدام را با استفاده از آرایه‌های ادبی مورد کنکاش قرار داده است.

اشکان رحمانی (۲۰۱۷) در مقاله‌ای با عنوان «کاربرد منسوجات در مراسمات منطقه شانلی اورفا»^۱ که در «هشتمین همایش بین‌المللی فولکور، تاریخ و هنر ترک» ارائه شده بود، به کاربرد انواع منسوجات در مراسم و جشن‌ها مانند تولد، نامزدی، عقد، عروسی و مرگ اقوامی که در شانلی اورفا هستند پرداخته است.

رویا تقی‌پوا^۱ (۲۰۱۵) در مقاله‌ای با عنوان «میراث ناملموس: نگاهی نو به آثار موزه^۲»، آثار موزه‌ای به‌خصوص منسوجات از قبیل قالی، گلیم و دیگر بافته‌های موجود در موزه قالی باکو در آذربایجان را به‌عنوان میراث معنوی و ناملموس برشمرد. یکی از مباحث اصلی این مقاله بخش میراث ناملموس منسوجات هست که کمتر به آن توجه شده است و نویسنده به اهمیت میراث معنوی منسوجات توجه می‌نماید. در این مقاله یکی از دست‌یافته‌های آذربایجان به نام «شادا»^۳ را مثال می‌زند و از ارزش‌های بومی، منطقه‌ای و فردی به‌عنوان میراث ناملموس یاد می‌کند.

۳. روش تحقیق

نوع پژوهش به لحاظ رویکرد کیفی و به لحاظ هدف، کاربردی و بر اساس ماهیت و پیشبرد تحقیق، توصیفی-تحلیلی است. بخش توصیفی شامل بررسی منسوجات در آئین‌های استان گیلان است و در بخش تحلیلی، کارکرد این منسوجات بر اساس متغیرهای پژوهش بررسی شده است. روش گردآوری اطلاعات ترکیبی از روش کتابخانه‌ای و میدانی بوده و استفاده از مصاحبه می‌باشد. برای به‌دست‌آوردن اطلاعات تاریخی، مبانی نظری، آئین‌ها، باورها، افسانه‌ها و موارد مشابه، از طریق مطالعه کتابخانه‌ای و روش متن‌خوانی و فیش‌برداری استفاده شد؛ سپس به صورت تحقیق میدانی و از طریق مصاحبه از سالمندان استان گیلان و مراجعه به اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی این استان اطلاعات لازم گردآوری شد. در نهایت، این داده‌ها به صورت کیفی تجزیه و تحلیل شد. بر اساس اطلاعات سالنامه آماری وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، مجموع آثار ثبت‌شده در فهرست میراث ناملموس در سطح ملی ۱۳۲۲ عدد بوده است که از این میان ۵۵ اثر از استان گیلان می‌باشد. جامعه آماری این تحقیق نیز همان ۵۵ اثر میراث فرهنگی ناملموس استان گیلان است. حجم نمونه هفت اثری است که در دسته آئین‌های سوگواری و بزم بوده و منسوجات در آنها کاربرد دارند.

1. Roya Taghiyeva

2. Intangible heritage: a new look at the museum work

3. Shadda

۴. چارچوب نظری

آئین و باورها جزء عناصر جدایی ناپذیر یک فرهنگ به شمار می‌رود که فرهنگ‌شناسان آن را به همراه ترانه‌ها، مثل‌ها، قصه‌ها، شوخی‌ها، لطیفه‌ها و پندارها در زیرگروه ادبیات شفاهی دسته‌بندی می‌کنند که سینه‌به‌سینه، نسل‌به‌نسل و از والدین به فرزندان انتقال پیدا می‌کند (بیهقی، ۱۳۶۵، ۱۸-۱۹). آئین‌ها درواقع، قاعده و هنجارهایی است که هر جامعه براساس اساطیر و گذشته خود به‌گونه‌ای خاص آن را اجرا می‌کند. می‌توان گفت آئین‌ها همان قواعد زندگی بشر در ادوار دور هستند که در گذر تاریخ، خود را با شرایط اجتماعات گوناگون تطبیق داده و از نسل‌های گذشته به ما رسیده‌اند. آئین‌ها در حین گذار از این مسیر تاریخی، تفکر بشر را از جهان و هستی نشان می‌دهند و در هر دوره‌ای این بینش می‌تواند متفاوت باشد. «به‌طورکلی، آئین، بیانی نمادین از ارزش‌های فرهنگی یک جامعه است. آئین‌ها از اسطوره‌ها و باورهای معنوی و عینی مردم در طول تاریخ تأثیر می‌گیرند» (بیات‌فرد و لاجوردی، ۱۳۹۵، ۲۱). باورهای مردم تعیین‌کننده رفتارهای آنها در جامعه است که این عقاید به مذاهب و جهان‌بینی آنها مرتبط می‌باشد (تمیم‌داری، ۱۳۹۰، ۱۷).

آئین‌ها و باورهای خطه گیلان از یک طرف به مذاهب و جریان‌های فکری آنها وابسته هست و قدمت آن حداکثر به ورود اسلام به ایران می‌رسد و آئین‌های سوگواری از نمونه‌های آنهاست؛ از طرفی دیگر، به اعتقاداتی وابسته است که مربوط به سرزمین آنها بوده و ریشه چندهزارساله در طول تاریخ دارد و با نحوه زندگی کردن مردمان در عرض جغرافیایی ارتباط مستقیم دارد؛ آئین‌های بزم را در این گروه می‌توان دسته‌بندی نمود. نساجی از هنرهای بومی ایران می‌باشد که به استناد تاریخ و یافته‌های باستان‌شناسی، عمر چند هزار ساله دارد.

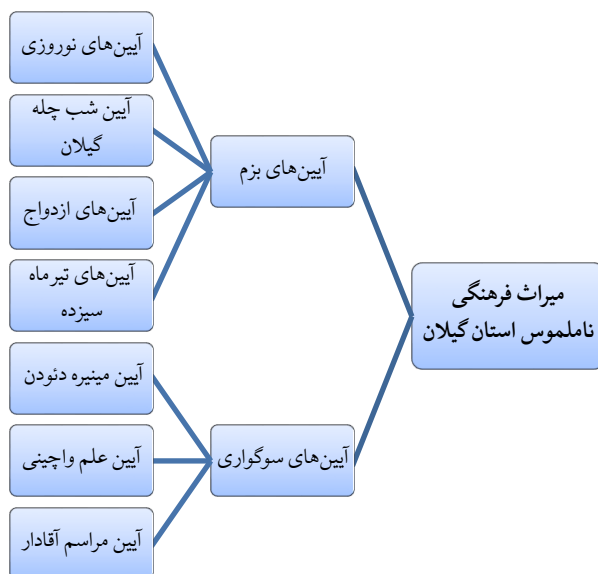
کارلتون کون^۱ در سال ۱۹۵۰ میلادی، در غار کمر بند نزدیک بهشهر نشانه‌هایی از بافندگی با پشم گوسفند و موی بز پیدا کرد که پس از تاریخ‌گذاری با کربن ۱۴، قدمت آن به حدود ۶۵۰۰ پیش از میلاد تعیین شد (معتقد، ۱۳۶۹، ۷۶).

در دوره ساسانی و سلجوقی انواع گوناگونی از نساجی رونق داشته است. بر اساس آثار تاریخی باقی مانده، دوره صفوی عصر درخشان نساجی در تاریخ ایران می باشد. امروزه این هنر در سراسر ایران رواج داشته که هر کدام از این منسوجات ویژگی های خاص خود را دارد. استان گیلان به لحاظ برخورداری از آب و هوای مناسب، طبیعت، اقلیم و جغرافیا، که از عوامل شکل گیری صنایع دستی است، از مناطق مطرح و مهم در بافت انواع نساجی سنتی محسوب می گردد؛ مانند چادرشب بافی، شال بافی، ابریشم بافی و سایر بافتنی های سنتی. اغلب این محصولات نساجی حاصل دست زنان است. در حقیقت نساجی در خطه گیلان یکی از مظاهر مادی و فرهنگی می باشد. از دوره قاجاریه پس از ورود محصولات مشابه کارخانه ای عرصه رقابت برای صنعت گران و هنرمندان شاخه های مختلف نساجی تنگ تر شد و رفته رفته جای خود به تولیدات کارخانه ای داده و کاربردهای روزمره گذشته خود را از دست داد. امروزه در کنار تولیدات ماشینی، نساجی سنتی همچنان جزء رشته های فعال صنایع دستی این استان محسوب می گردد. در بعضی از مراسم ها همچنان از نساجی ساخت دست استفاده می کنند.

منسوجات در بسیاری از جوامع بشری نقشی مهم در زندگی اجتماعی و مذهبی و فرهنگی مردم دارند و از تولد و ازدواج تا مرگ انسان جزو وسایل ضروری به شمار می روند. نقش منسوجات به عنوان هدیه ای ارزنده در مراسم های مهم زندگی، به عنوان یادبود برای نسل های آینده و وسیله ای برای اجرای مراسم مذهبی، همواره در زندگی آدمی جایگاهی ویژه داشته است. در هر جامعه ای بنا بر فرهنگ و تاریخ و مذهب خود، منسوجات می تواند کارکردی متفاوت در اجرای مراسم سوگواری و جشن های مردم داشته باشد. در این پژوهش تعداد هفت آئینی که در زیرگروه میراث فرهنگی ناملموس استان گیلان قرار داشته و منسوجات در آنها نقش دارد در نمودار شماره (۱) آورده شده است.

نمودار شماره (۱). آیین‌های سوگواری و بزم استان گیلان که منسوجات در آنها کاربرد دارند

۵. آیین‌های سوگواری

سوگواری در فرهنگ معین به معنای عزاداری است و شخصی که به مناسبت فوت عزیزانش عزاداری کند، سوگوار می‌باشد (معین، ۱۳۸۱، ذیل واژه عزادار). بشر همواره برای تسکین دردهای خود و ارتباط با افراد مقدس و همچنین برای بزرگداشت فوت‌شده‌های خود مراسمی که بن‌مایه آن غم و اندوه بوده اجرا می‌کرده است. اما همیشه این آئین‌ها صرفاً مذهبی و احساسی نیست، بلکه کارکرد دنیوی آنها باعث تداوم‌شان شده است بدین‌گونه که اجرای آئین‌های سوگواری همواره باعث تخلیه روانی، ارضای روحی و تقویت همبستگی اجتماعی می‌شود. آئین‌های سوگواری در هر منطقه‌ای می‌تواند گواهی مستند از پنداشت‌های جادویی، دینی یا نیروهای ناشناخته در فرهنگ آن منطقه باشد. این آئین‌ها از دوره‌های کهن و نسل‌به‌نسل منتقل شده است. «آئین‌های سوگواری به تبلیغ و ترویج ارزش‌های فرهنگی و تقویت روابط اجتماعی کمک می‌کند» (محمدی‌یگانه،

احد نژادروشنی، ابراهیم زاده، و چراغی، ۱۳۹۲، ۵۶). در ایران، آئین‌های سوگواری مرتبط با ماه‌های محرم و صفر دارای ارزشی ویژه می‌باشد. در خیلی از مواقع، در آئین‌های عزاداری ماه محرم در هر منطقه‌ای، براساس ویژگی‌های قومی و فرهنگی مردم آن ناحیه، آداب ظاهری شکل می‌گیرد. مردم در گوشه و کنار شهرها و روستاهای استان گیلان، آدابی برای اجرای مراسم سوگواری محرم داشتند. گروهی از این آئین‌ها با توجه به شهرت و اهمیت آن در فهرست ملی ثبت شده است. تعداد این آئین‌های ثبت شده، ۱۱ مورد است که سه مورد از آن جزء جامعه آماری این مطالعه محسوب می‌گردند.

۵-۱. آئین مینبره پیرهن دثودن

آئین‌های مذهبی تشیع در بستر باورها، اعتقادات، تفکرات و آداب و رسوم هر فرهنگی، دارای آدابی خاص می‌باشد. در استان گیلان، مانند بسیاری از جوامع شیعه‌نشین، آداب ظاهری گوناگونی برای اجرای مراسم مذهبی محرم وجود دارد. آئین مینبره پیرهن دثودن یکی از آنها هست که به معنای پوشاندن پیراهن به منبر می‌باشد و در واقع به معنای انداختن پارچه به روی منبر است.

با شروع ماه محرم، مردم گیلان چند متر پارچه سیاه و سبز تهیه کرده و نذر می‌کنند و پارچه را بر روی منبر مسجد، تکیه و یا خانه‌هایی که روضه در آنجا برگزار می‌شود، می‌اندازند و منبر را می‌پوشانند (پاینده، ۱۳۷۷، ۱۹۲). آنها با پارچه منبرها را می‌پوشانند تا به حاجات خود برسند. در واقع پارچه در این آئین، از اشیاء نمادین برای اجرای مناسک مذهبی می‌باشد. گویی پارچه راز و نیاز آنها را با خود به درگاه ملکوت برده و درخواست قبول نذر می‌کند. این آئین بسیار شبیه به آئین هفت منبر در بیرجند است. در این آئین، زنان خادم مساجد و اماکن مذهبی بیرجند با روشن کردن هفت شمع در هفت منبر، مسجد یا حسینیه در مراسم شرکت می‌کنند. زنان عصر روز تاسوعا با انداختن پارچه سیاهی روی منبر و گذاشتن آن در نزدیکی در مسجد یا حسینیه، آماده پذیرایی از عزاداران سالار شهیدان می‌شوند. زنان شرکت‌کننده در این مراسم پس از نیت کردن، شمعی را درون سینی و کنار این منبرها روشن می‌کنند و خرما، شیرینی و پول را درون سینی روی منبر می‌گذارند و برای روشن کردن شمعی دیگر به یک مسجد دیگر می‌روند. زنان عزادار تا پایان مراسم و

خاموش شدن شمع‌ها در محل می‌مانند و هیچ‌کدام از شمع‌ها را خاموش نمی‌کنند، این آئین همچنان امروزه برگزار می‌گردد.

۵-۲. آئین علم‌واچینی

یکی از آئین‌های سوگواری مرتبط با ماه محرم در استان گیلان، که به‌طور معمول در امام‌زاده‌ها برگزار می‌شود، علم‌واچینی می‌باشد. معمولاً ده روز قبل از اجرای این مراسم، ابتدا آئین علم‌بندی برگزار می‌شود. آئین علم‌بندی در شهرهای مختلف استان گیلان انجام می‌شود؛ از جمله در ماسوله ارزش آئینی خاصی داشته و هر محله این شهر علم خاص خود را با پارچه سبز می‌پوشانند (بیگی، ۱۳۹۸، ۱۲۲). اجرای آئین علم‌واچینی اغلب در روز دهم ماه محرم بوده، اما در بقعه شاه شهیدان که مشهورترین علم‌واچینی استان متعلق به آنجاست، در یکی از جمعه‌های مرداد ماه برگزار می‌شود. آئین علم‌واچینی در جایگاه آئینی زنده، یکی از آئین‌های مشهور استان گیلان، به‌خصوص در بیلاقات می‌باشد. در این آئین منسوجات نقش محوری داشته و تمام مراسم حول محور نوعی از منسوجات تحت عنوان پارچه است. این پارچه‌ها گاهی در اندازه‌های کوچک بریده شده و به دست بسته می‌شده و گاهی نیز در ابعاد بزرگ‌تر و برای بستن به دور علم مورد استفاده قرار می‌گرفته است. علم‌ها در واقع پنجه و یا چوب می‌باشند. قبل از مراسم علم‌واچینی، آئین علم‌بندی صورت می‌گیرد. در این آئین مردم نذر کرده و پارچه‌های سبز و سیاه و قرمز را به علم اهدا می‌کنند و افراد مسئول اجرای آئین علم‌بندی که از قبل تعیین شده‌اند، پارچه‌ها را به دور علم گره می‌زنند. ده روز بعد از این مراسم، آئین علم‌واچینی اجرا می‌شود. در این روز، پارچه‌هایی که به دور علم‌ها بسته شده باز می‌شود و توسط مردم به‌عنوان پارچه‌هایی مقدس و برکت‌آور به خانه برده می‌شود. اینکه شیعیان پارچه بسته شده به علم امام حسین (ع) را مقدس می‌شمارند، برای این است که آنان به درگاه خداوند شفاعت کنند. آئین علم‌واچینی، که در آن پارچه نقشی محوری دارد، آئینی کهن بوده و بزرگ‌ترین آن در روستای شاه شهیدان انجام می‌شود. همچنین افراد مسئول، بعضی از پارچه‌ها را در ابعاد کوچک برش داده و گروهی از مردم، تکه‌های پارچه را باخود به منزل برده و به نیت شفای بیمارشان، آن را به میچ دست خود می‌بندند. همان‌طور که گفته شد، مردم گیلان در این روز، برای گرفتن حاجت و به

نیت شفا گرفتن بیماران شان به پارچه‌ها متوسل می‌شوند و از آنها در اجرای آئین علم‌واچینی استفاده می‌کنند. «هر تکه پارچه‌ای که بر علم بسته می‌شود در حقیقت خواهرش و تمنای یک روستایی است که از امام‌زاده محل خود دارد» (پوراحمد جکتاجی، ۱۳۸۵، ۱۰۰). در روستای شاه شهیدان، علاوه بر پارچه‌های سبز و سیاه و قرمز، گاهی مردم روسری‌های رنگی خود را به علم اهدا می‌کنند (سلیمی‌زاده [مصاحبه شفاهی] ۱۳۹۸). این آئین هم اکنون در بیلاقات گیلان برگزار می‌شود.

۵-۳. آئین مراسم آقادر

درخت از گذشته‌های دور در فرهنگ گیلانی ارزشمند بوده و درختان بسیار بزرگ و یا درختان کنار امام‌زاده و یا اماکن مقدس، از ارزشی ویژه برخوردار هستند. «این نوع درختان که پیر، بزرگوار، آقادر و مزار نامیده می‌شوند، بیشتر مورد توجه و احترام زن‌ها هستند» (پوراحمد جکتاجی، ۱۳۸۵، ۶۳). درخت‌های آقادر بسیار تنومند و بلند هستند و عامه مردم بر این باورند که هر کدام از این درخت‌ها، که در کنار بقعه‌ای هستند، نشانه همسر مرد مقدسی می‌باشند که در آن مکان مدفون است. بنابراین، آنها این درختان را متبرک می‌دانستند و بیماران و حاجت‌مندان برای برآوردن حاجات خود به آن دخیل می‌بستند (عربانی، ۱۳۷۴، ۶۰۶).

گاهی طبیعت، حد واسط منسوجات و دنیای معنوی و فرازمینی گیلانیان می‌شود. بدین‌گونه که مردم گیلان، از درخت‌هایی که از آنها تحت عنوان آقادر یاد می‌شود، برای اجرای مناسک خود استفاده می‌کنند. گویی به جای علم، از درخت بهره می‌جویند. آقادر به درخت‌های بزرگ و تنومندی می‌گویند که در اطراف بقعه‌ها و اماکن مذهبی هست.

بعضی مواقع، در اطراف این درخت‌ها اماکن مذهبی وجود ندارد و مردم معتقدند که وجود این درخت‌ها نشان‌دهنده آن است که قبلاً در این مکان اشخاص مهم و شاید کسی از سادات مدفون گردیده‌اند (احمدی، ۱۳۹۷، ۱۳۸). آنها برای حاجت‌روا شدن، به درختان آقادر دخیل می‌بستند و درواقع روی درختان را توسط پارچه‌های سبزرنگ می‌پوشاندند و با بستن پارچه‌ای به تنه و شاخه درخت، به آن متوسل می‌شدند. هم‌اکنون در بقعه سبزه‌قوا در شهرستان فومن، دو درخت آقادر وجود دارد که مردم پای آنها را با پارچه‌ای

سبز می پوشانند و بر آنها دخیل می بستند (پوراحمد جکتاجی، ۱۳۸۵، ۶۶). همچنین درختی در بقعه شاه نرگسی در منطقه عمارلو وجود دارد که تنه آن را با پارچه می پوشانند و معتقدند پای این درخت، خواهری از فرزندان امام علی (ع) مدفون شده است (پوراحمد جکتاجی، ۱۳۸۵، ۶۸).

جدول شماره (۱). آئین های سوگواری و کاربرد منسوجات

نام آئین	نوع منسوجات	کاربرد	رنگ	هدف	نحوه استفاده
مینره پیرهن ندودن	پارچه	پوشش	سبز، سیاه	حاجت گرفتن	انداختن پارچه بر روی منبر
علم واچینی	پارچه	حاجت گرفتن	سبز، سیاه، قرمز	برآورده شدن نیت	بستن و باز کردن منسوج از دور علم
علم واچینی	روسری	حاجت گرفتن	نامشخص	برآورده شدن نیت	بستن و باز کردن منسوج از دور علم
علم واچینی	پارچه	حاجت گرفتن	سبز	شفای بیمار	بستن منسوج به دست بیمار
آقادر	پارچه	پوشش	سبز	حاجت گرفتن	پوشاندن تنه درخت و گره زدن به شاخه آن با منسوج

۶. آئین های بزم

هر فرهنگی با توجه به گذشته خود، آئین های بزم مختص به خود دارد. اما این آئین ها می تواند در بسیاری از فرهنگ ها دارای اشتراکاتی نیز باشد. «آئین های بزم می تواند، حالت گذار از دوره ممنوعیت و نویددهنده اتمام آن دوران باشد. این آئین ها همواره آفرینش را بازسازی می کنند» (صالحی امیری و صمیمی، ۱۳۸۶، ۴).

آئین های بزم در این پژوهش در چهار گروه اصلی دسته بندی شده اند: آئین های تیرماه سیزده، آئین های مربوط به ازدواج، آئین های نوروزی و آئین های شب چله.

۶-۱. آئین تیرماه سیزده

سیزدهم تیرماه براساس گاه‌شماری گیلکی ۲۷ آبان ماه می‌شود. در این شب، به یاد پرتاب تیر آرش و برگشتن خاک و عزت ایران، مراسمی از نوع تقدس آب برگزار می‌شود. این آئین درواقع بازمانده از جشن تیرگان باستانی است. «این جشن تا سال ۱۳۵۷ خورشیدی در پاره‌ای از آبادی‌های گیلان انجام می‌شد» (بشرا و طاهری، ۱۳۸۷، ۳۵). در اجرای این مراسم، مردم به‌سوی آسمان و بروی یکدیگر آب می‌پاشند تا از آسمان درخواست باران کنند. در استان گیلان علت انجام این مراسم در پاییز، فرارسیدن فصل باران و پرستش ستاره تیر می‌باشد (بشرا و طاهری، ۱۳۸۷، ۳۳). منسوجات در تعدادی از آئین‌های تیرماه سیزده، مانند جوراب‌افکنی، فال کوزه و دستبند تیر و باد دیده می‌شود.

استفاده از منسوجات برای گدایی آئینی در جوراب‌افکنی مشاهده می‌شود، مردم برای درخواست هدیه این آئین را اجرا می‌کنند. جوراب‌افکنی از آداب گیلانی است که در تیرماه سیزده انجام می‌شود. در این آئین، مردم از جوراب، برای گدایی آئینی استفاده می‌کنند. به این صورت که آنها جوراب پشمی را با ریسمانی به داخل خانه دیگران می‌اندازند و آنها داخل جوراب را با میوه و آجیل پر می‌کنند. این کار به‌صورتی انجام می‌شود که فرد، ناشناس باقی بماند. «سپس فرد ناشناس جوراب را می‌کشد و می‌رود تا خانه بعدی این کار را تکرار می‌کند در اسطوره‌شناسی به این کار گدایی آئینی می‌گویند» (نوائیان، ۱۳۸۸، ۷۰).

یکی دیگر از آئین‌های تیرماه سیزده، فال کوزه می‌باشد. برای اجرای این آئین، مردم در خانه طبری‌خوان جمع می‌شدند و آئین را اجرا می‌کردند. «این فال‌گیری در واقع تفالی بود در دوییتی‌های محلی و گرفتن فال معمولاً بر عهده کسی بود که این ترانه‌ها را در خاطر داشت و می‌توانست آنها را در مقام موسیقی محلی بخواند و به اصطلاح طبری‌خوان یا امیری‌خوان بود» (اصلاح عربانی، ۱۳۷۴، ۵۰۶). اجرای این آئین برای آگاه‌شدن از سرنوشت و آینده، با تمسک به اشعار و فال است. در این روز، دختر نابالغی کوزه سبز رنگی را که در آن گیاه آویشن ریخته‌اند، دور مجلس می‌چرخاند و هرکس به نیتی که دارد شیئی در آن می‌اندازد. پارچه سبزی را روی کوزه می‌اندازند و سپس دختر از زیر پارچه دستش را داخل کوزه می‌کند و هر دفعه یکی از شیئی‌هایی را که در کوزه انداخته بودند به صاحب آن

می‌دهد. در همین حین طبری خوانان، می‌خوانند و صاحب آن شیئی، نیت خود را با شعری که خوانده شده تطبیق می‌دهد و آن را به فال نیک می‌گیرد.

در واقع اشیاء بیرون آمده از کوزه پاسخ به نیت فال خواهان است. از دلایلی که روی کوزه را با پارچه می‌پوشاندند، این بود که کسی داخل کوزه را نبیند (نصیری [مصاحبه شفاهی]، ۱۳۹۸).

از دیگر آئین‌های تیر ماه سیزده آئین دستبند تیر و باد می‌باشد. برای برگزاری این آئین بامداد روز جشن، خانواده‌ها دستبندهایی بافته شده از هفت رنگ نخ ابریشمی را به میج دست کودکان و یا جایی از پوشاک آنها می‌بستند. آنها در طول جشن به بازی کردن و آب پاشیدن سرگرم بودند و در پایان جشن، به پشت بام می‌رفتند و بندها را رها کرده و به باد می‌سپردند. در واقع آنها این کار را برای یادآوری عمل رها کردن تیر توسط آرش کمان گیر، که مرز ایران را مشخص کرد، انجام می‌دهند. همچنین مردم، این دستبندهای تیر و باد را به دور کله قندها می‌بستند و برای تازه عروس و داماد، پیشکش می‌فرستادند (بشرا و طاهری، ۱۳۸۷، ۳۲).

۶-۲. آئین‌های ازدواج

آئین‌های گذار نقش و مسئولیت‌های جدید و مهم‌ترین مقاطع زندگی از تولد تا مرگ را یادآور می‌شود. و تغییر در این مقاطع نظیر تغییر جایگاه اجتماعی فرد از کودکی به بزرگسالی و تغییر از وضعیت مجرد به تأهل را به آدمی گوشزد می‌کند. بنابراین، ازدواج از آئین‌های گذار می‌باشد (بیات فرد، ۱۳۹۵، ۲۲-۲۲). در استان گیلان پیوند دو زوج همواره با همکاری در کار و زندگی گره خورده است و همچنین خانواده‌های دو طرف در قالب هدایا به زوج‌ها کمک می‌کنند. «مراسم عروسی قسمت‌های مختلفی را شامل می‌شود که ترتیب و کیفیت آن ممکن است در همه جا یکسان نباشد، همچنین در هر جا ممکن است آداب و رسوم‌های ویژه همان محل وجود داشته باشد: اما به هر حال مراحل از مجموعه مراسم عروسی در شمار مشترکات یک حوزه فرهنگی است» (عربانی، ۱۳۷۴، ۴۸۲). آئین‌های ازدواج شامل آئین‌های گسترده‌ای می‌باشد و در این پژوهش گروهی از آنها که جامعه آماری پژوهش می‌باشند مورد بررسی قرار گرفته است. مردم این دیار از منسوجات در آئین‌های مختلف ازدواج، از انتخاب همسر تا روز عروسی به شکل‌های مختلف استفاده می‌کنند.

آئین «پیشکش» نوعروسان به خانواده داماد از آئین‌های ازدواج استان گیلان می‌باشد. پیشکش دادن در استان گیلان، از آئین‌های جالب توجه در ازدواج گیلانیان می‌باشد. یکی از موارد اجرای آئین پیشکش در استان گیلان، از طرف تازه‌عروس و برای ادای احترام به خانواده شوهر صورت می‌گیرد. بدین گونه که عروس قبل از رفتن به خانه شوهر، سینی را با انواع صنایع دستی مانند جوراب، گیوه، و پارچه گلدوزی شده پر می‌کند و برای خانواده شوهر می‌فرستد و در مقابل خانواده داماد نیز برای او هدایایی می‌فرستند.

آئین «گیشه‌بری» یکی دیگر از آئین‌های ازدواج هست. در زبان گیلکی، عروس را گیشه می‌گویند. و گیشه‌بری به معنای بردن عروس به خانه داماد می‌باشد که همراه با جشن و پای کوبی است. در اجرای این آئین، خانواده داماد، عروس را آرایش می‌کنند و بعد از پوشاندن لباسش، پارچه توری سفیدرنگی را به عنوان پوشش بر روی سرش می‌اندازند. و با جشن و سرور او را به منزل داماد می‌برند. هدف آنها از انداختن پارچه بر روی سر عروس، پوشاندن چهره او می‌باشد. استفاده از منسوجات به عنوان کالایی که وجه تمایز بین دختران مجرد و متأهل باشد، در آئین گیشه‌بری در ماسال دیده می‌شود. درواقع در ماسال دختران عرق چین به سر می‌گذاشتند و دختری که عروس می‌شد، با همان عرق چین به خانه بخت می‌رفت و در روز دوم و سوم عروسی، مادر یا خواهر داماد، آنرا از سرش برداشته و هدیه‌ای به او می‌دادند (اصلاح عربانی، ۱۳۷۴، ۴۸۷).

«گیشه‌یاور» به معنای یاری‌رساندن به عروس و از آئین‌های قبل از جشن عروسی می‌باشد. در واقع اگر کاشت برنج قبل از جشن عروسی شروع می‌شد، داماد به همراه خانواده‌اش به کمک عروس و خانواده او می‌رفتند. خانواده داماد همچنین با آوردن هدایایی برای عروس خود، این آئین را زینت می‌بخشیدند. هدایای آئین گیشه‌بری معمولاً کمردبد، دستانه و پابره می‌باشد. این هدایا در واقع به کار در شالیزار مربوط بوده و برای آسایش عروس در هنگام کار می‌باشد. کمردید پوششی شبیه به چادر است با رنگ زمینه قرمز که زنان گیلانی آن را به کمر خود می‌بندند. جنس این چادرها معمولاً از نخ پنبه و ابریشم می‌باشد (بابایی، افرشته، و مؤمنی هروی، ۱۳۹۸، ۷). همچنین دستانه و پابره هرکدام شبیه به دستکش و جوراب بوده که تا آرنج و ران را می‌پوشاند و برای محافظت از دست و پا در حین

کار در شالیزار، توسط بانوان پوشیده می‌شود (حسن‌زاده، ۱۳۷۸، ۲۸). درواقع خانواده داماد، به عروس خود هدایایی می‌دهند که در کار شالیزار به او کمک کند.

آئین «گیشه بیجار» همانند آئین گیشه یاور است با این تفاوت که این بار عروس به همراه خانواده به کمک خانواده داماد می‌روند. آمدن عروس به شالیزار، همراه با ساز و نقاره بوده است. در اینجا نیز آئین هدیه دادن صورت می‌گرفته و این بار داماد به همه یاوران برای تشکر یک قواره پارچه می‌دهد. همچنین خانواده داماد نیز برای تشکر به عروس خود کمردید و دستانه و پابره هدیه می‌دهند.

از آئین‌های ازدواج خطه گیلان آئین «چادر واوینی» هست. چادر واوینی به معنای بریدن چادر و از آئین‌هایی است که قبل از عقد برگزار می‌شود و در آن خانواده داماد همراه خود یک خیاط را به خانه عروس می‌برند. در این مراسم آئینی، خیاط پارچه چادر عقد عروس را برش زده و با نخ می‌دوزد. وقتی که خیاط ابتدا اولین قیچی را می‌زند، عروس به همه شیرینی تعارف می‌کند و هرکس مقداری پول به خیاط هدیه می‌دهد. در واقع برش زدن چادر عقد عروس در این مراسم، به معنای نزدیک بودن تاریخ عقد می‌باشد. و در این آئین به طور غیرمستقیم به عروس گفته می‌شود که خود را برای جشن عقد آماده کند. در بسیاری از شهرهای استان، این آئین به این گونه است که دختران مجرد در آن شرکت می‌کنند. و این مراسم همراه با شادی و پایکوبی می‌باشد (عبدی [مصاحبه شفاهی] ۱۳۹۸). می‌توان گفت در آئین چادر واوینی از منسوجات برای خبررسانی استفاده شده است. در واقع می‌خواهند به عروس و دیگران خبر دهند که جشن عقد نزدیک است. هم اکنون خانواده‌هایی در استان، این مراسم را برگزار می‌کنند.

آئین «رخت‌بوروش کنون» نیز همانند چادر واوینی می‌باشد. بوروش یعنی برش دادن و رخت‌بوروش کنون یعنی بریدن رخت. اما این آئین برای خبر دادن تاریخ جشن عروسی است. وقتی که داماد پارچه‌های لباس عروس و لباس دامادی را می‌خرد، آشنایان در خانه آنها جمع می‌شوند و جشن می‌گیرند. آنها گوشه پارچه‌ها را قیچی کرده و برش کوچکی می‌دهند. این لباس‌ها را بعداً خیاط می‌دوزد (پاینده، ۱۳۷۷، ۶۳). همچنین در این آئین نیز، از پارچه برای اعلام خبر نزدیک بودن جشن عروسی استفاده شده است.

آئین «خیاط نشانن» از آئین‌های ازدواج به حساب می‌آید. خیاط نشانن، به معنای خیاط نشاندن و در واقع همان آئین رخت‌پوش‌کنان شهری‌ها است و در آن برای دوختن لباس عروس خیاط را آورده و دوستان و آشنایان را جمع می‌کنند و جشن می‌گیرند (پاینده، ۱۳۷۷، ۷۷). این آئین برای اعلام خبر نزدیک‌بودن جشن عروسی برگزار می‌شود.

گاهی آدابی آئینی که بنیادی جادوگرانه دارند در روز عقدکنان توسط خانواده عروس صورت می‌گیرد. آئین عقدکنان بدین شکل برگزار می‌گردد: آنها به نیت اینکه زبان مادرشوهر را بر دختر خود ببندند نخ هفت‌رنگی را روی تور عروس می‌کشند. این آئین رسیدن به خواسته‌ای را در بیانی تمثیلی نشان می‌دهد. در واقع آنها برای اینکه مانع بدخواهی مادرشوهر برای عروس شوند این کار را انجام می‌دهند. «بعد از کشیدن نخ بر روی توری عروس می‌گویند: شو مآره زبونه دبستیم، یعنی زبان مادر شوهر را بستیم. آنها سعی می‌کنند مادر شوهر نشنود و جریان را نبیند. هرچند که مادر شوهر همه این قضایا را می‌داند» (پاینده، ۱۳۷۷، ۵۸). آداب دیگری که در ارتباط با تور عروس در این روز برگزار می‌شود این است که نان سنگک را روی تور سر عروس قرار می‌دهند و آن را قطعه‌قطعه می‌کنند و همراه با پنیر و سبزی به حاضرین مجلس به‌خصوص دختران دم‌بخت می‌دهند (پاینده، ۱۳۷۷، ۵۶). درواقع آنها می‌خواهند دختران مجرد به مرادشان که بازشدن بخت‌شان است برسند. همچنین سنت هدیه‌دادن در این روز فرخنده نیز پابرجا است. داماد در مراسم عقدکنان متعهد می‌شود که معادل مبلغی معین، برای عروس پارچه و لباس بخرد و به او زیرلفظی بدهد.

آئین «تشکه‌زنن» نیز از آئین‌های جالب توجه استان گیلان می‌باشد. تشکه در گیلکی به معنای گره و زنن به معنای زدن می‌باشد. «جلوه‌های آئینی پوشاک گاه با ارزش‌های جامعه پدرسالار نیز عجین می‌گردد. برای نمونه می‌توان به آئین تشکه‌زنن، که به صورت جادوی سیاه در مراسم ازدواج ظاهر می‌شود، اشاره نمود» (پاینده، ۱۳۵۶، ۸۴۰). این آئین به این صورت است که به هنگام عقد، بیگانه را به دلیل احتمال بدخواه‌بودن، در اتاق عقد راه نمی‌دهند. تا مانع بدخواهی و اعمال جادوگرانه توسط آنها شوند. آنها باور داشتند که اگر بدخواهان به هنگام عقد، گوشه چادر و یا هر نوعی از منسوجات را گره بزنند، داماد از مردی می‌افتد (پاینده، ۱۳۵۶، ۸۴۰).

آئین «یشماق» در قسمت‌های کوهستانی استان گیلان برگزار می‌گردد. در کوهستان‌های استان گیلان، عروس از روز عقد تا روز رفتن به خانه شوهر، دستمالی را روی دهان خود می‌گذارد و از پشت گره می‌زند و از آن موقع با بستگان شوهر حرف نمی‌زند. به این دستمال یشماق می‌گویند و به اصطلاح عروس یشماق می‌گذارد. در این فاصله هر یک از بستگان که بخواهند با او حرف بزنند باید هدیه‌ای مانند پارچه و یا طلا به او بدهند به این هدیه یشماق سری می‌گویند (پاینده، ۱۳۷۷، ۷۵). در آئین یشماق، از پارچه به‌عنوان وجه تمایز دختران مجرد و متأهل استفاده می‌شود. کاربرد دیگر منسوجات نیز استفاده از آن به‌عنوان کالایی ارزشمند برای دادن زیرلفظی به عروس می‌باشد تا یشماق را از دهان خود بردارد.

آئین «کشتی گیله‌مردی» از آئین‌های ازدواج استان گیلان محسوب می‌گردد. در این آئین «سنت کشتی گرفتن و پهلوانی، در همه سرزمین‌های حوزه فرهنگ ایرانی پیشینه‌ای کهن دارد و در هرجا با نام و شیوه‌ای خاص اجرا می‌شود» (عربانی، ۱۳۷۴، ۴۷۲). کشتی گیله‌مردی آئینی است که پیشینه آن به قرن چهارم هجری می‌رسد. کشتی گیله‌مردی از جمله مراسمی است که در روز عروسی برگزار می‌شود. کاربرد منسوجات در این آئین، در جایزه آن است. این مسابقه مهم و تاریخی، جایزه‌ای به نام «برم» دارد. برم به معنی می‌برم است. یعنی هرکسی که مسابقه را برنده شود جایزه را تصاحب می‌کند و به آن جایزه برم می‌گویند. «برم چوبی سه‌شاخه است که پارچه‌ای اعلاء را بر آن می‌آویزند» (حسن‌زاده، ۱۳۷۹، ۲۹). گاهی علاوه بر پارچه‌های اعلائی پنبه‌ای، یک کیف ابریشمی نیز به آن آویزان می‌کردند.

یکی دیگر از منسوجاتی که در این آئین وجود دارد، کیسه‌های ابریشمی کوچکی است که کشتی‌گیران در آن دعا‌های مخصوص قرار می‌دادند و به گردن خود می‌آویختند (ریبیعی، ۱۳۹۳، ۹۶). به‌طورکلی در این آئین، از منسوجات به‌عنوان پاداش در ازاء برنده‌شدن در مسابقه و به‌عنوان محل قرارگیری دعا استفاده می‌شود. در آئین هدیه‌دادن عروس و داماد به یکدیگر، هدیه‌ای از نوع منسوجات می‌دهند. وقتی که عروس به خانه داماد می‌آید، شال‌گردنی زیبا به گردن داماد می‌اندازد. و داماد نیز محتویات سینی که در دست یکی از بستگان است به سمت میهمان‌ها پرتاب می‌کند و آنها نیز برای گرفتن آنها از دست داماد تقلا می‌کنند. سپس داماد روسری زیبا را در اکثر مواقع به رنگ قرمز است به دور گردن عروس می‌

اندازد و یا بر سر او می‌کشد. یکی دیگر از آئین‌های مرتبط با منسوجات در روز جشن عروسی، استفاده از جوراب به‌عنوان هدیه می‌باشد. آنها درواقع به یکدیگر رونما می‌دهند. به این شکل که عروس و داماد بر روی زمین می‌نشینند و پاهای خود را به‌سوی هم دراز می‌کنند و هریک جورابی تازه به‌پای دیگری می‌پوشاند (حسن‌زاده، ۱۳۷۹، ۲۸).

برای اجرای آئین کمر بسته‌گشایی در روز عروسی، یکی از بستگان داماد، دور کمر عروس را با پارچه‌ای بلند می‌بست و معمولاً به نیت اینکه عروس هفت فرزند بیاورد، این پارچه را هفت گره می‌زند. درواقع از نمونه کارهای نمادینی که عروس برای رسیدن به مرادش انجام می‌دهد، بستن پارچه به دور کمرش است. او این کار را به امید فرزندآوری انجام می‌دهد. سپس داماد، پارچه را از دور کمر عروس باز می‌کند و آن را سه بار از بالای سر تا مچ پای عروس می‌آورد و وقتی عروس پای خود را از زمین بلند می‌کند، پارچه را از زیر پایش عبور می‌داد (حسن‌زاده، ۱۳۷۹، ۲۸).

آئین «کشه‌نشینی» نیز از آئین‌های خاص استان گیلان هست. کشه به معنی بغل است. کشه‌نشینی در روز عروسی در واقع به نشان دادن کودک در بغل عروس می‌گویند. آنها کودکی زیبا و سالم را در بغل عروس می‌نشانند و سپس عروس به امید اینکه بچه‌دار شود، جورابی را به‌پای کودک می‌پوشاند (پاینده، ۱۳۷۷، ۸۲). عروس به امید رسیدن به مرادش که درواقع فرزندآوری در آینده می‌باشد، از جوراب برای انجام آئینی نمادین استفاده می‌کند. در بسیاری از روستاهای گیلان این مراسم هم اکنون زنده است و به هنگام عروسی آن را اجرا می‌کنند.

آئین «رونمادهی» را می‌توان این‌گونه توصیف نمود؛ رونما به هدیه‌ای گویند که در روز عروسی، خانواده‌ها به عروس و داماد می‌دهند. در کنار هدایایی مانند پول و سکه، پارچه نیز اغلب دیده می‌شود. درواقع در روز عروسی پارچه به‌عنوان هدیه‌ای ارزشمند به‌عنوان رونما به عروس و داماد داده می‌شود.

۶-۳. آئین‌های نوروزی گیلان

«نقش نوروز را شاید حتی بتوان با عناصری چون زبان، تاریخ، و دین سنجید» (حسن‌زاده، ۱۳۷۹، ۳۲). آئین‌های نوروزی از آداب است که در گیلان همواره برگزار می‌شده و مردم همواره با اجرای آئین‌هایی به پیشواز این ایام فرخنده می‌شتافتند. نوروزخوانی و گدایی آئینی

از بیشترین آدابی است که دیده می‌شود. طلب عیدی و نوروزی یا رسومی مانند قاشق‌زنی، شال‌اندازی و تقاضای انعام را می‌توان از جمله آئین‌هایی دانست که ریشه در گدایی آئینی دارند. عنصر تطهیر از عناصر اصلی نوروز است و تمیز نمودن خانه از عنصر تطهیر حکایت می‌کند. در نزد گیلانیان شست‌وشو در نیمه‌شب چهارشنبه‌سوری در آئین فراخوانی خاتون چهارشنبه و کاشت قولنج‌دار (که با شستن تن همراه است) می‌تواند در این باور ریشه داشته باشد. مجموعه فصل‌های آئینی بزرگ یک آغازگاه معنوی برای درخواست نیز به‌شمار می‌آیند و آئین‌هایی چون «فال‌گوش نشینی»، «قاشق‌زنی»، و «فال‌کوزه» بر این مبنا شکل می‌گیرد (حسن‌زاده، ۱۳۷۹، ۳۲). در این پژوهش، آن‌دسته از رسوم نوروزی که در جامعه آماری پژوهش است بررسی شده‌اند.

یکی از آئین‌های نوروزخوانی در گیلان، آئین «بره‌دگنی» است. در این مراسم، کودکان نوروزخوان، بره‌ای را تزئین می‌کنند و به پیشانی آن حنا می‌بستند. سپس با پارچه‌ای رنگی گردن بره را می‌بستند و آن را تزئین می‌کردند و از بالای پشت‌بام به داخل خانه‌ای می‌انداختند و صاحب‌خانه هدیه خود را به گوشه پارچه می‌بست (عباسی، ۱۳۹۲، ۱۷). تزئین، کاربرد پارچه در آئین بره‌دگنی است. کاربردی که در واقع برای گدایی آئینی^۱ انجام می‌شود.

آئین «آئینه تکم» از آئین‌های وابسته به آئین نوروزی هست. آئینه تکم‌چی‌ها نیز گروهی دیگر از نوروزخوانان می‌باشند که فرارسیدن نوروز را جشن می‌گیرند. تکم به عروسکی دست‌ساخته شبیه به بز می‌گویند. کاربرد منسوجات در این آئین، همانند بره‌دگنی، برای تزئین می‌باشد. آنها با پارچه‌های رنگی، تکم را تزئین می‌کنند. آنها با عروسک‌ها نمایشی اجرا می‌کنند و از مردم محلی هدیه می‌گیرند (عباسی، ۱۳۹۲، ۲۰). در واقع مردم گیلانی از پارچه برای تزئین تکم‌ها استفاده می‌کنند، اما به‌طور کلی هدف آنها از اجرای این آئین، گدایی آئینی می‌باشد.

۱. گدایی آئینی، در واقع به اعمالی گویند که در آن گروه‌های نمایشی با اجرای برنامه‌هایی از مردم درخواست پول، شیرینی، میوه و... می‌کنند. در اجرای تعدادی از این آئین‌ها، منسوجات کاربرد محوری دارند و اساساً با کمک آنها، آئین را اجرا می‌کنند. مانند جوراب‌افکنی و دستمال‌گندتن. در این دو آئین، جوراب و پارچه را به داخل منزل دیگران می‌اندازند و آنها نیز برایشان در درون منسوجات هدیه‌ای قرار می‌دهند. درواقع در این دو آئین، هدف از انجام نمایش، درخواست هدیه از صاحب‌خانه می‌باشد.

آئین «دستمال گندتن» در شب چهارشنبه‌سوری انجام می‌شود. دستمال گندتن به معنای دستمال انداختن می‌باشد. در شب چهارشنبه‌سوری، پسر جوانی پارچه‌ای سبز رنگ را که از تازه‌عروس محل گرفته به خانه دختر موردعلاقه‌اش می‌برد و از در اتاق یا هواکش، پارچه را به داخل خانه می‌اندازد. صاحب‌خانه نیز در آن مقداری گل و شیرینی می‌اندازد (بابایی، افراشته، و مؤمنی هروی، ۱۳۹۸، ۶). در این آئین، از پارچه سبز رنگ برای گدایی آئینی استفاده می‌شود، هدف از این کار نیز درخواست هدیه از صاحب‌خانه است.

آئین «شمایل گردانی» را می‌توان این‌گونه توصیف نمود. شمایل به معنی چهره معصومین (ع) می‌باشد. شمایل‌گردانان یک تابلوی نقاشی از صحنه کربلا به ابعاد ۳۰ در ۴۰ در دستشان دارند و اشعار مذهبی می‌خوانند و از روستایی به روستای دیگر می‌روند. آنها پارچه‌ای سبز بر روی تابلو می‌اندازند و اگر کسی خواست تابلو یا همان شمایل را ببیند، آن را روی زمین می‌گذارند و پارچه را از رویش برمی‌دارند و صحنه را توصیف می‌کنند. مردم هم آویزهای تابلو را درون لیوان آبی می‌انداختند و آن را متبرک می‌کردند و به شمایل‌گردانان پول می‌دهند (عباسی، ۱۳۹۲، ۳۴). استفاده از پارچه سبز برای پوشاندن چهره معصومین، نشانه ارزش و جایگاه منسوج در بین مردم است که از آن برای پوشش ارزشمندترین‌ها استفاده می‌کنند (باقری [مصاحبه شفاهی]، ۱۳۹۸).

«قاشق‌زنی» نیز از دیگر نمونه‌های گدایی آئینی می‌باشد. در این مراسم که در روز چهارشنبه‌سوری اجرا می‌شود، دختران و پسران جوان، سر و صورت خود را می‌پوشانند و با قاشق به در خانه‌های مردم می‌کوبند و صاحب‌خانه به آنها انعام می‌دهد. اگر انعام سکه باشد باید آن را داخل پارچه‌ای که پسران به بازوان خویش می‌بندند و دختران به لباس خود سنجاق می‌کنند، قرار دهند (عباسی، ۱۳۹۲، ۵۲). همان‌طور که اشاره شد، استفاده از پارچه در این آئین به‌عنوان محل قرارگیری انعام می‌باشد.

در آئین گشودن بند جامه در چهارشنبه‌سوری، زنان برای رسیدن به مراد خود، که باز شدن بخت‌شان است، «در روز چهارشنبه‌سوری، به دباغ‌خانه می‌روند و بند زیر جامه خود را به دست پسر نابالغی می‌دهند که آن را بگشاید تا بخت آنها گشاده شود» (احمدی، ۱۳۹۷، ۱۳۸).

آئین «چهارشنبه خاتون» از آئین‌های نوروزی هست. در افسانه چهارشنبه خاتون، که از افسانه‌های مشهور گیلانی است، خاتون، پیرزنی است که در هر چهارشنبه‌سوری از چاهی در مکانی نامعلوم بیرون می‌آید و همهٔ منازل را سرکشی می‌کند و نظافت آنها را بررسی می‌کند. دواقع این بانو سرنوشت افراد را در سال آتی تعیین می‌کند. به همین دلیل گیلانی‌ها با انجام اعمالی خاص و یا دادن هدیه به او سعی در تکریم او دارند. پس آنها در این شب منتظر او هستند و از قبل منازل را تمیز می‌کنند و سفره‌ای خوراکی برایش تدارک می‌بینند. زیرا بر این باورند که خاتون در تمیزترین خانه غذا می‌خورد و تا سال آینده آن خانه پربرکت خواهد بود (محسنی، ۱۳۹۵، ۱۹۲). از اعمالی که گیلانی‌ها در این شب انجام می‌دهند، بازی چهارشنبه‌خاتون است. طبق باورداشت‌های عامیانه، کسانی که نیت کنند و این بازی را انجام دهند به خواسته‌های خود خواهند رسید. وسیلهٔ مورد نیاز برای این بازی شامل، دوک چوبی نخ‌ریسی و پارچهٔ باریک آب‌نندیده (۳۰ در ۳۰ سانتیمتر) می‌باشد. روش بازی این‌گونه است که برای رسیدن به مرادشان، اول نیت می‌کنند و پارچه را از وسط دور دوک می‌پیچند. و در بیرون اتاق می‌گذارند. بعد از گذشتن نیم ساعت آن را بر می‌دارند (عباسی، ۱۳۹۲، ۶۵). «اگر دوک، خارج از پارچه قرار گیرد نیت برآورده می‌شود و اگر دوک، در داخل دوسر پارچه قرار گیرد نیت باطل است. اگر دوسر پارچه را لب‌به‌لب بگیرند و با هم بپیچانند و باز کنند، دوک همیشه در داخل دوسر پارچه قرار می‌گیرد ولی اگر دوسر پارچه را با فاصله بگیرند و باز کنند، حالت پیچیدگی پیدا می‌کند و دوک در آخر کار خارج از دوسر پارچه قرار می‌گیرد» (پاینده، ۱۳۷۷، ۳۲۶).

۴-۶. آئین‌های شب چله گیلان

آداب و رسوم‌های شب چله به‌طور کلی در همه شهرها یکسان است و «برگزاری آن از مشترکات فرهنگ ایرانی است. آداب و رسوم شب چله در گیلان، تفاوت چندانی با سایر نقاط ایران ندارد. گرفتن فال حافظ، خوردن خوراکی‌هایی که از قبل برای این شب تهیه دیده‌اند، و به‌ویژه هندوانه، بردن شب چله‌ای برای نو عروس‌ان، قصه‌گویی و ترانه‌خوانی و سرگرمی‌های دیگر در اغلب نقاط معمول است» (عربانی، ۱۳۷۴، ۵۰۷). از آئین‌های شب چله یا همان شب یلدا در استان گیلان، که منسوجات در آن دیده می‌شود، می‌توان به

آئین «شب‌چره» نوعروسان اشاره کرد. در آئین شب‌چره نوعروسان، سنت هدیه‌دادن به تازه‌عروس در شب یلدا نیز وجود دارد. در این شب برای عروسی که هنوز به خانه شوهر نرفته است، شب‌چره می‌فرستادند. شب‌چره شامل هدایایی چون، پارچه و میوه‌های شب یلدا و طلا می‌باشد. آنها این وسایل را تزئین کرده و به خانه عروس می‌روند، شام می‌خورند و یلدا را جشن می‌گیرند.

جدول شماره (۲). آئین‌های بزم و کاربرد منسوجات

نام آئین	نوع منسوجات	کاربرد	رنگ منسوجات	هدف	نحوه استفاده
جوراب افکنی	جوراب	گدایی آئینی	سفید	درخواست هدیه	ریختن میوه و آجیل در منسوج
فال‌کوزه	پارچه	پوشش	سبز	مشخص نشدن اشیاء داخل کوزه	انداختن منسوج بر روی کوزه
دستبند تیروباد	دستبند	یادآوری، پیشکش	هفت رنگ	یادآوری عمل آرش کمان‌گیر، نشان دادن احترام	بستن منسوج به دور دست، بستن منسوج به دور کله‌قند
پیشکش نوعروسان	جوراب، گیوه، پارچه	پیشکش	نامشخص	نشان دادن احترام	فرستادن منسوج از طرف عروس، برای خانواده شوهر
گیشه‌بری	پارچه	پوشش	سفید	پوشاندن چهره عروس	انداختن منسوج بر روی سر
گیشه‌بری	عرقچین	وجه تمایز	نامشخص	وجه تمایز دختران مجرد و متاهل	به سرکردن منسوج
گیشه‌یاور	کمردبد	هدیه	قرمز	کمک به عروس	بردن منسوج برای عروس، توسط خانواده داماد
گیشه‌یاور	دستانه، پاپره	هدیه	نامشخص	کمک به عروس	بردن منسوج برای عروس، توسط خانواده داماد
گیشه بیچار	پارچه، کمردبد، دستانه، پاپره	هدیه	نامشخص	برای تشکر داماد، دادن منسوج به عروس توسط خانواده داماد، دادن منسوج به یاوران توسط	
چادر و آوینی	چادر	خبر رسانی	نامشخص	اعلام نزدیک بودن جشن عقد	برش و کوک زدن منسوج

نام آئین	نوع منسوجات	کاربرد	رنگ منسوجات	هدف	نحوه استفاده
رخت بوروش کنون، خیاط نشانن	پارچه	خبر رسانی	نامشخص	اعلام نزدیک بودن جشن عروسی	برش دادن و دوختن منسوج
عقدکنان	تور	مانع بدخواهی، به مراد رسیدن	سفید	بستن زبان مادر شوهر	کشیدن نخ هفت‌رنگ روی منسوج، گذاشتن نان سنگک روی منسوج
عقدکنان	پارچه	هدیه	نامشخص	زیرلفظی	دادن منسوج به عروس توسط داماد
تشکه زنن	چادر	مانع بد خواهی	نامشخص	مانع از مردی افتادن داماد	گره زدن گوشه‌ی منسوج
یشماق	یشماق، پارچه	وجه تمایز، هدیه	نامشخص	وجه تمایز دختران مجرد و متأهل، زیرلفظی	بستن منسوج به دهان عروس، دادن منسوج به عروس توسط خانواده داماد
کشتی گیله‌مردی	پارچه، کیف، کیسه	پاداش، محل نگهداری چیزی	نامشخص	در ازای برنده‌شدن در مسابقه، قرار دادن دعا در آن	قرار دادن منسوج بر روی شاخه چوبی در هنگام مسابقه، به گردن آویختن منسوج توسط کشتی‌گیر
هدیه دادن عروس و داماد به هم	شال‌گردن، روسری، جوراب	هدیه	نامشخص	رونما	انداختن منسوج به گردن داماد توسط عروس، انداختن منسوج به گردن و یا سر عروس توسط داماد، پوشاندن منسوج به پای عروس و داماد توسط یکدیگر
کمر بسته گشایی	پارچه	به مراد رسیدن	نامشخص	آوری	بستن منسوج به دور کمر عروس
کشه‌نشینی	جوراب	به مراد رسیدن	نامشخص	فرزندآوری	پوشاندن منسوج به پای کودک توسط عروس
رونماده‌ی	پارچه	هدیه	نامشخص	رونما	دادن منسوج به عروس و داماد توسط خانواده‌ها
بره دگنی	پارچه	تزئین	نامشخص	گدای آئینی	بستن گردن بره توسط منسوج

نام آئین	نوع منسوجات	کاربرد	رنگ منسوجات	هدف	نحوه استفاده
آئینه تکم	پارچه	تزئین	نامشخص	گدای آئینی	پیچاندن منسوج بر روی تکم
دستمال گندتن	پارچه	گدای آئینی	سبز	درخواست هدیه	انداختن منسوج به خانه
شمایل گردانی	پارچه	پوشش	سبز	پوشاندن چهره معصومین	انداختن منسوج بر روی تابلو
قاشق‌زنی	پارچه	محل نگهداری چیزی	نامشخص	قرار دادن انعام در منسوج	بستن منسوج به بازوی پسران و لباس دختران
گشودن بند جامه	بند	به مراد رسیدن	نامشخص	باز شدن بخت	گشودن منسوج
چهارشنبه خاتون	پارچه	به مراد رسیدن	نامشخص	برآوردن شدن نیت	پیچاندن منسوج دور دوک

۷. نتیجه‌گیری

مفهوم میراث با هویت ادغام شده است. تمامی عادات، آئین‌ها و هنر یک ملت از عناصر تشکیل دهنده یک فرهنگ به شمار می‌رود. آئین‌های بزم و سوگواری استان گیلان نیز از هویت جغرافیایی و دینی این خطه می‌باشد. در آئین‌های «پیرهن دئون»، «علم‌واچینی» و «آقادر» که از آئین‌های وابسته به سوگواری هستند کاربرد منسوجات مشاهده می‌شود که از بین انواع منسوجات تنها پارچه که با دستگاه‌های پارچه‌بافی بافته می‌شود کاربرد دارد و دلیل آن هم می‌تواند به نوع کارکرد آن مرتبط باشد چون در آئین‌هایی که در این گروه هستند بیشتر برای حاجت‌گرفتن، نذر، شفای بیمار استفاده می‌شود که در آنها پوشاندن و بستن نقش اساسی دارد. زمان برگزاری آئین‌های سوگواری در ماه محرم، به‌ویژه روز تاسوعا و عاشورا می‌باشد که در نزد شیعیان روزهای عزاداری محسوب می‌گردد. به همین دلیل رنگ‌های به کار برده شده نیز از رنگ‌های متداول در این ماه مانند مشکی، سبز و قرمز می‌باشد. در آئین‌های سوگواری استان گیلان، از پارچه سبز رنگ برای حاجت‌گرفتن استفاده می‌شود. همواره پارچه‌ی سبز رنگ، مرزی بین بومیان گیلان و ائمه مطهر می‌باشد. گویی این پارچه‌ها رازونیا دردمندان را به اهل بیت می‌رسانند و آنها نیز برایشان از خداوند طلب

بخشش و شفا می‌کنند. علاوه بر رنگ سبز، در آئین مینبره پیرهن دثودن از پارچه‌های سیاه و در علم‌واچینی از پارچه‌های سیاه و قرمز استفاده می‌شود. آنها از پارچه به‌عنوان اشیاء نمادین برای اجرای مناسک مذهبی خود و برای حاجت‌روا شدن استفاده می‌کنند و با اجرای مراسمی آئینی به عزای محرم و ایام سوگواری می‌نشینند.

از آنجایی که تعدد آئین‌های بزم در استان گیلان نسبت به آئین‌های سوگواری بیشتر می‌باشد به‌تبع آن تنوع منسوجات استفاده شده از نظر فرمی و تزئینی و همچنین کارکردهایی که برای آن تعریف می‌شود نیز زیاد می‌باشد. در این آئین‌ها انواع منسوجات بافته شده در دستگاه‌های پارچه‌بافی مانند شال‌گردن، روسری، چادر و قطعه‌های مختلف پارچه و همچنین منسوجات بافته شده به وسیله میل و قلاب نظیر جوراب، دستبند، کیف و کیسه کاربرد دارد. در آئین‌های بزم رنگ‌های به‌کار رفته در منسوجات شاخصه مهمی در انتخاب آن نیست، تنوع رنگ‌ها را در این گونه آئین‌ها شاهد هستیم. رنگ‌های غالب سفید، قرمز و سبز و همچنین منسوجات هفت‌رنگ می‌باشد. به‌طور کلی بیشترین کارکرد منسوجات در آئین‌های بزم استان گیلان، استفاده از آنها به‌عنوان هدیه، وجه تمایز، خبر رسانی، پاداش و برای رسیدن به خواست‌های تمثیلی یا همان رسیدن به مراد خود می‌باشد.

استفاده از منسوج به‌عنوان پیشکش و هدیه از کاربردهای مهم منسوجات در آئین‌های بزم می‌باشد. در آداب مختلف ازدواج، منسوجات جزء جدانشدنی فرهنگ گیلانی است و این نشان از جایگاه منسوج در فرهنگ ازدواج این منطقه می‌باشد. در آئین‌های دستبند تیر و باد، پیشکش نوعروسان، گیشه‌یاور، گیشه‌بیجار، هدیه‌دادن عروس و داماد به هم، منسوجات به‌عنوان پیشکش و هدیه کاربرد دارد. استفاده از منسوجاتی مانند، شال‌گردن، روسری، دستانه، پابره، کمربند، جوراب، گیوه و پارچه به‌عنوان پیشکش و هدیه، گواه از اهمیت بالای منسوجات در هدیه‌دادن در این استان می‌باشد. مشابه این فرهنگ را می‌توان در مراسم‌های سنتی وابسته به ازدواج در غرب ترکیه (آناتولی غربی) را نام برد و یا در ایران در نزد عشایر شاهسون در شمال غرب ایران و عشایر قشقایی در جنوب مشاهده نمود. در آئین‌های مختلف مرتبط با ازدواج هدایای مختلف که بین خانواده داماد و عروس تبادل می‌شود، انواع منسوج می‌باشد که بیشتر آنها به عروس هدیه داده می‌شود.

به مراد رسیدن در درجهٔ دوم اهمیت کارکرد منسوجات در آئین‌های بزم می‌باشد. در آئین‌های عقدکنان، کمر بسته گشایی، کشه‌نشینی، گشودن بند جامه از آئین‌های ازدواج و چهارشنبه‌خاتون از آئین‌های نوروزی منسوجات نقش دارد که همه آنها با بر آورده شدن نیت افراد مرتبط هستند. وجه تمایز، محل نگهداری، خبر رسانی، تزئین، پوشش، یادآوری، گدای آئینی نیز از دیگر کارکردهای منسوجات در آئین‌های بزم می‌باشند که به‌ترتیب از اهمیت برخوردارند. در بعضی موارد، منسوجات نقشی نمادین دارند این نقش، استفاده از آنها برای خبررسانی و یا برای یادآوری چیزی و یا به‌عنوان نشانه‌ای برای تمایز دو چیز می‌باشد. گاهی با اجرای مراسمی آئینی، به کمک منسوجات، خبری اعلام می‌شود.

منابع

احمدی، علیرضا (۱۳۹۷). گیلان و گیلانی‌ها از نگاه سفرنامه نویسان اروپایی دوره قاجار. نشریه تاریخ اندیش، ۱(۲)، ۱۴۸-۱۳۱.

اصلاح عربانی، ابراهیم (۱۳۷۴). کتاب گیلان. تهران: گروه پژوهشگران ایران.

بابایی، سارا؛ افرشته، سیاوش؛ و مؤمنی هروی، احسان (۱۳۹۸). نقش مراسمات و آیین‌های سنتی در طراحی پوشاک مردم گیلان و بازآفرینی این نقوش در طراحی لباس معاصر. کنفرانس ملی مهندسی نساجی، پوشاک و مد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قائمشهر.

باقری، حسن (۱۳۹۸، ۱۵ تیر). مصاحبه شخصی.

بشرا، محمد؛ و طاهری، طاهر (۱۳۸۷). جشن‌ها و آیین‌های مردم گیلان (به جز آیین‌های نوروزی). رشت: فرهنگ ایلیا.

بیات‌فرد، فاطمه؛ و لاجوردی، فاطمه (۱۳۹۵). استحاله و تغییر هستی شناختی در آیین‌های گذار. پژوهشنامه ادیان، ۱۰(۱)، ۳۶-۲۱.

بیگی، حمیده (۱۳۹۸). نقش گردشگری آیینی در نگهداشت فرهنگ عزاداری حسینی؛ مطالعه موردی شهرک ماسوله. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۱۲(۲)، ۱۳۱-۱۰۱. doi: 10.22035/jicr.2019.2032.2587

بیهقی، حسینعلی (۱۳۶۵). پژوهش و بررسی فرهنگ عامه ایران. مشهد: آستان قدس.

پاینده، محمود (۱۳۷۷). آیین‌ها و باورداشت‌های گیل و دیلم. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

پوراحمد جکتاجی، محمدتقی (۱۳۸۵). فرهنگ عامیانه زیارت‌گاه‌های گیلان. رشت: فرهنگ ایلیا.

تمیم‌داری، احمد (۱۳۹۰). فرهنگ عامه. تهران: نشر مهکامه.

حسن‌زاده، علی‌رضا (۱۳۷۸). جلوه‌های آیینی پوشاک در نزد مردم گیلان. کتاب ماه هنر، ۱۷، ۲۸-۲۹.

حسن‌زاده، علی‌رضا (۱۳۷۹). نوروز و باززایی ساخت‌های آیینی کهن (آیین‌ها و جشن‌های کهن در ایران امروز، نوشته محمود روح‌الامینی). کتاب ماه هنر، ۲۹ و ۳۰، ۳۲-۲۸.

ربیعی، آزاده (۱۳۹۳). کشتی گپله مردی، ورزشی کهن در گیلان. فصلنامه فرهنگ مردم ایران، ۳۶، ۱۰۴-۷۹.

سلیمی‌زاده، گل افروز (۱۳۹۸، ۲۰ تیر). مصاحبه شخصی.

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۱۹۲

دوره ۱۳، شماره ۳
پاییز ۱۳۹۹
پیاپی ۵۱

صالحی امیری، سیدرضا؛ و صمیمی، نیلوفر (۱۳۸۶). آئین‌های نوروزی و همبستگی ملی. فصلنامه فرهنگ مردم ایران، ۱۱، ۳-۱۹.

عباسی، هوشنگ (۱۳۹۲). آئین‌های سنتی نوروز در گیلان. رشت: نشر بلور.

عبدی، لیدا (۱۳۹۸)، ۱۰ مرداد. مصاحبه شخصی.

محسنی، فیروزه (۱۳۹۵)، نمادپردازی در افسانه خاتون چهارشنبه سوری در گیلان. فصلنامه فرهنگ و ادبیات عامه، ۱۰، ۱۹۱-۲۰۶.

محمدی یگانه، بهروز؛ احدنژاد روشنی، محسن؛ ابراهیم‌زاده، مانیا؛ و چراغی، مهدی (۱۳۹۲). تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری در نواحی برگزاری جشنواره‌های مذهبی، مطالعه موردی: روستاء شاه شهیدان رودبار، مراسم علم‌واچینی. فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، ۲۳، ۵۱-۶۹.

معتقد، سوسن (۱۳۶۹). پارچه مکشوفه از تابوت برنزی کیتین هوتران در ارجان بهبهان. مجله اثر، ۱۷، ۱۴۷-۶۴.

معین، محمد (۱۳۸۱). فرهنگ معین. تهران: دانشگاه تهران.

نصیری، ندا (۱۳۹۸)، ۱۲ مرداد. مصاحبه شخصی

نوائیان، میثم (۱۳۸۸). تیرماه سیزده (جشن تیرگان) در شمال کشور. تهران: انتشارات بدرقه جاویدان.

